

ДОСЛІДЖЕННЯ, ПОВІДОМЛЕННЯ

УКРАЇНА В ПОШУКАХ СВОГО МОРСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Володимир БЕЗКОРОВАЙНИЙ,

кандидат військових наук, член-кореспондент Академії інженерних наук, м. Київ, командувач ВМС України в 1993–1996 рр., віце-адмірал

Безкорованій В. *Україна в пошуках свого морського менталітету.*

У статті проведений аналіз початкового періоду відновлення української державності в 1991–1992 роках, коли некомпетентні рішення влади привели до втрати Чорноморського флоту і перетворення Севастополя в російську військову базу на невизначений термін. Аналізуються можливі шляхи запобігання негативного розвитку подій, які на той час мали місце. Розглядається вплив особистісного фактору.

Ключові слова: Чорноморський флот, Військово-Морські Сили України, морський менталітет.

Бескоровайнй В. *Украина в поисках своего морского менталитета.*

В статье провизведен анализ начального периода восстановления украинской государственности в 1991–1992 годах, когда не компетентные решения властей привели к потере Черноморского флота и превращению Севастополя в российскую военную базу на неопределенный срок. Анализируются возможные пути предотвращения негативного развития событий, которые в то время имели место. Рассматривается влияние личностного фактора.

Ключевые слова: Черноморский флот, Военно-Морские Силы Украины, морской менталитет.

Bezkorovanyy V. *Ukraine in search of his Marine mentality.*

The article analyzed the initial period of restoration of Ukrainian statehood in 1991–1992, when incompetent government decision led to the loss of the Black Sea Fleet and Sevastopol in the transformation of the Russian military base indefinitely. Possible ways of preventing negative developments, which by then had taken place. The influence of personal factors.

Keywords: *Black Sea Fleet, Naval Forces of Ukraine, Marine mentality.*

Спробуємо розібратися чому в Україні майже відсутня орієнтація української еліти в сторону Світового океану, а морська регіональна ідея слабо усвідомлена. Кавказсько-Чорноморський регіон (КЧМР) до якого відносяться також Азовське море, Крим і Севастополь, мають стратегічну значимість як для України, так і для Росії, тому вже вдруге за останні сто років опинились у центрі українсько-російських відносин. І вдруге російська сторона переграє українське керівництво, яке так і не набуло морського менталітету, і тому не здатне позбутися містечкового погляду на роль України в сучасному світі як морської держави.

Успадкувавши від Київської Русі морську політику, наші прадіди за часів козаччини краще сьгоднішніх керманічів розуміли важливість військово-політичної присутності України на Чорному та Середземному морях. Їхні морські походи були усвідомленим продовженням боротьби за вільний прохід протоками, свободу мореплавства та торгівлі, – і можуть порівнятися тільки з морськими походами русів старокнязівської доби [1–8]. Як морська держава, в обох історичних епохах наша Батьківщина боролася за свої стратегічні інтереси, тому панування на берегах Чорного моря вважала своїм законним правом. Як старокиївські князі, так і козацтво усвідомлювало право сильного і розуміли, – якщо гегемоном в регіоні буде інший, то він стане загрозою для їхньої безпеки. Тому свій статус морської держави вони ні з ким не збиралися ділити, й підтверджували його регулярними морськими походами й десантами на Балкани та Анатолію, нападами на Константинополь, Кафу, Синоп, Трапезунд, Варну [1, 5, 7, 9–12].

Двічі Україна досягала своєї мети, – суверенітету й незалежності, коли для утвердження своєї державності, історична, геополітична і регіональна логіка вимагала наявності власного військово-морського флоту. Але на рівні політичних еліт бракувало розуміння важливості цього завдання. Так було за часів Центральної Ради (ЦР), Української держави гетьмана Скоропадського та Директорії УНР. На початку 20 століття втрата морських позицій стала прелюдією до втрати політичної самостійності України. Таке саме повторюється і в пору сучасного державного відродження. Навіть в разі збереження самостійності в новітній історії України, втрата контролю над Чорним морем призведе до її другорядності не тільки в світі, а і в регіоні.

У жовтні 1917 р. майже всі кораблі ЧФ вперше підняли на своїх щоглах жовто-блакитні прапори, але ЦР не підтримала флот. Д. Антонович, керуючий морськими справами, виявився цілком безпорадним у питаннях флоту. Далі ЦР відмовилася від території Криму. І поки українські соціалісти визначалися, «чи потрібен їм ЧФ», більшовики оперативно перетворили Севастополь на «Кронштадт півдня» [13].

Якщо порівнювати події навколо ЧФ, вражає копіювання помилок УНР на початку 20 століття керманічами України наприкінці 20 століття. Влада не розуміла в часи УНР і не розуміє зараз ролі морської сили для безпеки держави. Вже 30 років на планеті йдуть війни нової епохи, ми спостерігаємо використання нових озброєнь, нову тактику, стратегію. Де б не йшла війна, – там флот! А ми продовжуємо розмірковувати чи мати флот.

Багато війська дісталось в спадщину Україні в 1991 році. Три округи швидко стали українськими, а з флотом знову виникли проблеми. Знову Банкова не знала, що з ним робити, Кравчук начебто про нього забув. А може не хотів робити нічого: хай буде – що буде. І до чого цей флот Україні? Зверніть увагу на контраст: Росія погодилась з «приватизацією» трьох військових округів, але тільки Київ взявся за ЧФ, у Москві почав розгортатися скандал, який у квітні 1992 року переріс у «війну указів».

Найбільш показовим епізодом спонтанного та непродуманого ставлення до флоту була нарада Президента України Леоніда Кравчука з вищим військовим керівництвом у Києві 2-3 січня 1992 року. На нараду були запрошені також: адмірал І. Касатонов, командири дивізій, баз і з'єднань флоту. Обговорювалося питання приведення військ до присяги українському народу та військової організації в країні. Згодом у своїх спогадах І. Касатонов вказує на заяву Л.Кравчука, що «большой флот Украине не нужен, нужен такой маленький» [29, с.68]. І якщо прийняти до уваги, що вперше ця заява оприлюднювалась Л. Кравчуком перед виборцями Севастополя в грудні 1991 року, то стає зрозумілим підґрунтя його політики уступок і гальмування всіх процесів навколо Чорноморського флоту. Отримавши своєчасну «політичну орієнтацію» від адмірала В. Чернавіна із ГШ ВМФ, Касатонов саме цю «заяву» розповсюдив по флоту, що «Україна збирається створювати лише «тюлькин флот»,..., про безтолкових і безграмотних націоналістів в українському міністерстві оборони [17].

Заяви, що формування майбутніх (невеличких) Військово-Морських Сил України планується створювати лише на частині сил Чорноморського флоту, перетворилися в основу позиції України і 5 січня 1992 року прозвучали з української сторони на переговорах з делегацією РФ на чолі з С. Шахраєм, яка прибула до Києва для визначення складу Стратегічних сил СНД.

Наполегливо небажаюча займатися флотом Банкова, була «активована» на боротьбу за право України бути морською державою «знизу», офіцерами ЧФ. 5 квітня 1992 року, – під тиском групи політиків і офіцерів ЧФ, Л. Кравчук мусив видати Указ про створення ВМС України. Саме так «мусив», тому що дуже не хотів це робити. Але не має жодних підстав думати, що він змінив своє ставлення до флотської проблеми. Доказом цього став Массандрівський протокол «Про урегулювання проблем Чорноморського флоту» від 3 вересня 1993 року, згідно якому делегаціям Росії та України доручалось в місячний термін опрацювати всі питання, пов'язані з підготовкою угоди, згідно якої весь Чорноморський флот з усією своєю інфраструктурою в Криму використовується Росією». Російська сторона розраховується за ту половину Чорноморського флоту, включаючи інфраструктуру, яка за попередніми (раніше підписаними) угодами мала відійти до України.

Неважко зрозуміти, що реалізація Массандрівського протоколу вела до втрати вже не флоту а Криму вцілому. ВМС України могли розраховувати на базування в Одесі, Миколаєві, Херсоні, Очакові та Ізмаїлі, які в свої сукупності менші за одну бухту в Севастополі. ВМСУ, згідно Протоколу, після підписання угоди мали негайно вийти з Криму. Севастополь знову перетворювався в головну ВМБ ЧФ Росії на Чорному морі. [25, 26]. Росія без жодних територіальних претензій і суперечок відновлювала всі свої позиції в Криму і в Севастополі.

Масандрівський протокол і все наступне стало можливим тому що Указ від 5 квітня 1992 року «Про пехід Чорноморського флоту в адміністративне підпорядкування Міністерству оборони України» вийшов з великим запізненням і перспективи реалізації вже не мав! Ініціатива на ЧФ була перехоплена Головним штабом ВМФ Росії «із середини». Чорноморський флот відмовився підкоритись Києву, тому розраховувати, що Указ уможливить взяття ЧФ під

контроль України, не було жодних підстав. В Україні виникла величезна проблема в Криму!

Але Указ від 5 квітня набув історичного значення, перш за все тому, що ним заявлено: «Українському флоту бути!» З його виходом створена альтернативна можливість розбудови українського флоту своїми силами. Для сотень офіцерів і мічманів ЧФ які на той час вже присягнули Україні, але залишилися «між Україною й Росією», створювалися місця для служби в Збройних силах України. В офіцерському середовищі флоту вирував ентузіазм. Міністр оборони Морозов затвердив штати майбутнього флоту, на які були зараховані сотні офіцерів ЧФ. Ця перша хвиля професіоналів стала основою для створення штабу ВМС, штабів об'єднань і з'єднань ВМС України. Вони вірили, що Україна стане сильною морською державою, яка буде постійно тримати свій прапор в Світовому океані. І українське військове середовище в Криму стало тією силою, яка стримувала прояви намагань влади вирішувати кримську і флотську проблему всупереч з національними інтересами України. Саме вони заблокували реалізацію Масанровського протоколу [27].

А чи був інший шлях на якому ми могли уникнути тих проблем з Чорноморським флотом, які стали розгортатися після «війни указів», приводом до якої і став саме Указ Президента від 5 квітня 1992 року? Добре відомо що для виходу з політичної кризи 9 квітня 1992 року президенти наклали мораторій на свої Укази і домовилися вирішувати проблеми ЧФ шляхом переговорів. Але стратегія української дипломатії та тиск Москви під час переговорів були такими, що Україна тільки програвала і з кожною підписаною угодою все більше втрачала вплив на флот, Севастополь і Крим. По мірі просування переговорів все більше засвідчувався низький професіоналізм наших перемовників, що проявлялося в уступкам української дипломатії всупереч натиску російської. Тому розглянемо роль

особистостей в проблемі ЧФ на тому етапі, коли ми ще мали можливість на неї рішуче вплинути.

Оскільки порушена нами тема все-таки про пошук морської складової для «морської держави» Україна, то принципово цікавим виявляється питання: чому на ЧФ події розгорнулися по іншому, ніж в округах? ЧФ очолював адмірал, який мало чим відрізнявся від генералів, що керували округами, адже школа була для всіх єдина. Хіба що адмірал Михайло Хронопуло опинився в списку тих, хто підтримав ДКНС, а командувачі округами – ні. Але, крім заяви Військової Ради флоту, нав'язаної йому політуправлінням флоту, ніяких інших дій та заяв зі штабу ЧФ не пролунало. Дуже важливим є те, що уряд України обгрунтованих претензій, окрім огульних звинувачень з боку ура-патріотів, до М. Хронопуло не мав. Щодо Москви, то там Б. Єльцин і його оточення, «зачищаючи» після перемоги над ДКНС «зайняту територію», розбиралася з кожним військовим, які підтримали ДКНС. Візьємо до уваги, що Хронопуло і 93 відсотки флоту, який був йому підпорядкований, під час ДКНС знаходилися в Севастополі, Криму і Півдні України, яка на той час вже була суверенною державою, тому ЧФ, як і округи знаходилися в компетенції Голови Верховної Ради України Л. Кравчука.

29 серпня 1991 року в Києві відбулася робоча зустріч Голови Верховної Ради України Л. Кравчука з командувачами військових округів та ЧФ. На нараді Л. Кравчук наголосив, що Україна приступає до створення свого Міністерства оборони на базі штабу Київського військового округу і підпорядковує йому всі військові формування, що розміщені на території України, окрім 43-ї ракетної армії (РВСН). Військові округи залишалися в існуючій системі управління військами, але з українського Головного (Генерального) штабу. Нарада пройшла без заперечення командувачів, що вселило керівництву держави надію на по-

дальше вирішення оборонних питань без ускладнень.

Адмірал М. Хронопуло, повернувшись до Севастополя, довів підсумки наради до командного складу ЧФ. Він жодних думок чи заяв про протидію Україні у будівництві національних Збройних Сил та ВМС не допускав. Щодо реформування Збройних Сил і флоту він оприлюднив свою позицію: «...всі ці питання мають бути розв'язані керівництвом України та Росії». Для України нейтралітет командуючого, був прийнятним. Ситуація на ЧФ була більше проукраїнська, чим проросійська [1]. Капітан 1 рангу Вадим Махно свідчить, що у військових колективах ЧФ тема Збройних Сил України вже стала головною. Більшість офіцерів і мічманів, не маючи перед собою альтернативи, схилилися до думки, що ЧФ має бути українським, бо Україна «базує, будує і годує флот». Це краще чим втративши житло їхати з сім'ями на Північ, або Далекий Схід Росії [14].

У цей час у кримської та севастопольської влади, свого часу вкрай переляканой РУХом, проголошення незалежності України викликало шоковий стан, який швидко переріс у відчайдушну боротьбу з українською незалежністю. Але влада Криму, Севастополя, також підтримували ДКНС, і тому очікували «на роздачу» чомусь тоже від Москви!? Але як ляже їх карта, ще було не відомо.

30 серпня відбулася сесія Верховної Ради АРК, куди запросили і адмірала М. Хронопуло, щоб об'єднати всі антиукраїнські сили і створити єдиний фронт. Командувач там виступив, але підтримки місцевій владі не висловив і до їхньої боротьби проти державного і військового будівництва України не приєднався. Це викликало обурення у проросійськи налаштованих депутатів, яких була більшість [1; 17].

Командувач флотом адмірал М. Хронопуло, після невдалого виступу з підтримкою ДКНС, ховаючись від політики, знову опинився в її вири, зі своєю позицією нейтралітету

*Адмірал Хронопуло М.М. –
ком. ЧФ у 1985-1991 рр.*

він став стримуючим фактором внутрішньополітичної конфронтації по вісі Крим – Україна, яка набирала обертів. Було зрозуміло, що для Києва такий стримуючий фактор як ЧФ мав би особливу вагу, а в разі поєднання його політичних намагань з антиукраїнськими силами Києву слід очікувати багато проблем.

Вірогідно, в цих умовах, втративши своє майбутнє в Росії, адмірал Хронопуло був готовим піти шляхом віце-адмірала А. Покровського (УНР) й погодитися командувати Українським флотом [15]. Адмірал М. Хронопуло мав широкий авторитет і глибоку повагу усіх категорій особового складу не тільки Чорноморського, а й всього радянського ВМФ. Знаючи Михайла Миколайовича, я упевнений, що в разі прийняття ним рішення підпорядкувати флот Києву, особовий склад підтримав би свого командувача і в абсолютній більшості приєднав би Україні.

В Москві хитке становище М. Хронопуло розуміли і кинулися рятувати «геостратегічну ситуацію Росії на Південно-Західному напрямку», поки не пізно. Привід був – звинувачення в підтримці ДКНС – і його можливо було використати. Головком ВМФ Росії адмірал В. Чернавін під прикриттям «позбавлення від прихильників ДКНС», приймає рішення на території України замінити командувача флотом на більш проросійськи налаштованного.

З Києва теж спостерігали за М. Хронопуло, але виключно, як за «ГКЧПістом», тому на Банковій і не виникла думка про його підтримку. У ті дні Севастопольська й кримська преса почала ганьбити адмірала, було випущено в світ порцію матеріалів для його дискредитації. Інформація про все, що відбулося в Україні, у Москву надходила й аналізувалася. Обстановка навколо ЧФ залишалась тривожною.

У той же час М. Хронопуло безумовно розумів, що «російська перспектива» для нього втрачена назавжди. Але й від України він поки не мав ні підтримки, ні захисту. На Банковій мали зрозуміти свою вигоду щодо М.Хронопуло – взявши його під свою опіку, вони без проблем отримали б увесь ЧФ. Такий сюжет для Москви був неприйнятним, тому діяли швидко – ГШ ВМФ готує заміну для Хронопуло.

А як до цієї проблеми ставилися в Києві? На Банковій не могли не знати, що Москва готовить заміну командувача ЧФ, але Л.Кравчук поведився так, начебто це його не стосується. Можливо що ця процедура з ним була погоджена, або він чекав поки до нього прийдуть радитися і просити дозволу замінити командуючого флотом – невідомо! Залишається фактом, що втручання ГШ ВМФ Росії у справи на ЧФ в Севастополі Президент України Л. Кравчук не зупиняв. К. Морозов проводив формування управліннь Міністерства оборони, які ще були недієздатними. У ці дні вся влада була в руках Президента й парламенту. Як би там не було, але з Банкової в найважли-

віший період вирішення флотського питання жодних сигналів до М. Хронопуло не надійшло.

Після наради з військових питань у Л. Кравчука 29 серпня наступну нараду було призначено на 17 вересня. Оскільки рішення по командуючим округами на Банковій уже відбулися, то саме на цій нараді слід було очікувати рішення по М. Хронопуло. Це могло стати великою загрозою для задуму ГШ ВМФ Росії. Приводом для тривоги було й те, що в округах вже втілювались в життя рішення щодо їх підпорядкування Києву. Але стосовно ЧФ рішення про підпорядкування вже три тижні не було підтверджено жодними практичними діями. Київ про флот просто забув! Таким чином Москва не мала жодних обмежень для свого втручання у флотські питання на суверенній території України.

Жодних документальних рішень від Уряду України флот так і не отримав. Фактично ЧФ залишався під керівництвом ГШ ВМФ із Москви. В. Чернавін, використовуючи цей момент, пішов на перехоплення ініціативи на флоті і 17 вересня призначив засідання Військової Ради ЧФ. На засідання прибув 1-й заступник Головкама адмірал І. Капітанець. Він представив нового командувача ЧФ віце-адмірала І. Касатонова і оголосив про відставку адмірала М.Хронопуло «за особистим проханням і в зв'язку з погіршенням стану здоров'я». Для флоту І. Капітанець поставив завдання: «Стояти за Росію й за єдиний флот». Учасники наради в штабі ЧФ, а згодом і весь флот, зрозуміли, що ситуація знову взята під контроль і флотом керує Москва, і тепер вже від неї залежатиме майбутнє офіцерів, мічманів і їх сімей. Тепер для особового складу ЧФ виникла альтернатива: Росія або Україна!

У той же час більшість офіцерів та мічманів ЧФ бажали служити в Збройних силах України. У Києві, як і на флоті, тоді не було сумнівів, що ЧФ буде українським, тому офіцери й мічмани сміливо приймали українську присягу. Моральні настрої на

флоті був такий, що офіцери могли переходити від Український прапор як особисто, так і в складі підрозділу, чи з'єднання цілком.

Саме «політична інфантильність» Банкової по відношенню до флотської проблеми в період з 29 серпня по 16 вересня й дала можливість підштовхнути Україну на альтернативний шлях розвитку. Уявімо собі, якби Постановою Верховної Ради України М. Хронопуло був призначений Командуючим ЧФ! Або Указ Президента, що побачив світ тільки 5 квітня 1992 року, був підписаний у серпні-вересні 1991 року, коли вся ініціатива була на українській стороні, то події розгорталися б за іншим сценарієм. Про це вже писали багато флотських офіцерів, які тодітакого указу чекали. Але на Банковій чекали чогось іншого [15].

Призначивши Постановою Верховної Ради України адмірала М. Хронопуло, Україна не мали б проблем із флотом, і по іншому лунали б територіальні претензії Москви щодо Криму та Севастополя. Флот став би опорою кримської політики Києва, у точності так, як сьогодні він є опорою російської політики. У цьому криється відповідь на запитання: «Чи була можливість запобігти проблем з ЧФ, Кримом та Севастополем?». Так, була, але на Банковій її не побачили.

Не використавши можливостей, які існували, Л. Кравчук програв В. Чернавину битву за флот і створив Україні проблемний шлях розвитку! Військова рада 17 вересня 1991 року в штабі ЧФ відбулася без будь-якого контролю з Києва, і на ній вперше і дуже чітко оприлюднено російську альтернативу для особового складу ЧФ, що й призвело до внутрішнього розшарування особового складу на українців та росіян (за вибором свого громадянства). Саме там і саме тоді була «запущена» політизація ЧФ, яка призвела до українсько-російського протистояння по флоті, значного посилення антиукраїнського руху в Криму та багатьох суміжних проблем. І ЧФ, який міг стати стабілізуючою силою в регіоні, став базовим

для проросійських та антиукраїнських рухів в Криму й Севастополі.

У ГШ ВМФ Росії добре розуміли особисті проблеми військових моряків – росіян, які разом зі своїми сім'ями опинилися в Україні, де свого часу, були забезпечені житлом і іншими умовами для проживання. Перспектива пошуку своєї подальшої долі на інших флотах Росії, нікого не приваблювала. Тому для них перехід під прапор України, був обґрунтованим рішенням. Це підтверджено життям: серед офіцерів, які перейшли до ВМС України, 55 відсотків були росіянами. Тому ГШ ВМФ Росії мав змінити психологічний настрій цих людей. Психологічний посил, зроблений адміралом І. Капітанцем під час наради 17 вересня, і вивів ЧФ на «стежку війни проти України». Так закінчилася флотська біографія Адмірала Михайла Хронопуло і почалася «неоголошена війна».

Після успіху адмірала В. Чернавина на ЧФ, Головні штаби СВ і ВПС теж робили спроби відновити керованість частинами на території України. Є. Шапошников, дізнавшись, що в Україні війська приведені до української присяги, вимагав повернення до присяги СРСР, але вже увечері з нього «пар вийшов» і він заспокоївся. Аналогічні рухи робили і командувачі РВСП і ППО, але не вийшло також. У глибинці України особистісний фактор головнокомів не працював. І справа тут була не в авторитеті особистості, а в інтегрованості регіону з Росією. У подальших подіях на ЧФ саме інтегрованість флоту з регіоном, а регіону з Росією, глибинний ментальний зв'язок російської більшості населення в Криму і Севастополі з Росією відіграли вирішальну роль.

Отже командувачем ЧФ був призначений адмірал І. Касатонов. Найбільш детально і точно про Касатонова, як кар'єриста, на мою думку, написав у своїх спогадах начальник Головного штаба ВМФ Росії адмірал І. Хмельнов. Я добре знав обох адміралів по сумісній службі на Північному флоті і навчання в академії, і вважаю, що Хмельнов в характеристиці Касатонова, мав рацію у всьому [16].

*Адмірал Касатонов І. В. –
ком. ЧФ у 1991-1992 рр.*

З І. Касатоновим мені довелося служити на Північному флоті. Ми вирішували різні завдання, я – у Морських Стратегічних Ядерних Силах, а він – у Кольській флотилії. Я був задіяний в стратегічному ядерному протистоянні в Світовому океані, а Касатонов відповідав за протичовнову оборону в оперативній зоні Північного флоту. З цим завданням його флотилія не справлялася, на це вказувала постійна присутність ПЛА НАТО поблизу Головної бази й у полігонах БП флоту. Але причина цього не в Касатонові, а в незбалансованості збудованого С. Горшковим флоту, як по можливостях сил забезпечення його діяльності, так і по самому складу сил. Горшков збудував систему протистояння ВМФ СРСР – ВМС НАТО за принципом «кількість проти якості». Радянської зброї було більше, але за багатьма показниками вона була гіршою за американську. А перемагала якість!

Тому повернемося до служби І. Касатонова командувачем ЧФ. Наводжу повніс-

тю фрагмент з книги Миколи Савченка «Анатомія неоголошеної війни» (у той час безпосередній підлеглий Касатонова): «Усі чекали (офіцери, штаб), а командувач ЧФ адмірал Касатонов мовчав. Лише пізніше стало відомо, що в ті дні Касатонову надійшла шифровка з Києва з наказом привести флот до присяги. Адмірал вагався. Три дні знизував плечима і при нагоді казав, що кожен офіцер сам вирішить, під яким прапором йому служити. У ті дні командувач не підписав жодної шифротелеграми. За нього це робив віце-адмірал Георгій Гурінов, начальник штабу ЧФ. З Головного штабу ВМФ поповзли чутки, що Касатонова знову переводять на Північний флот і що вже готовий наказ про призначення на посаду командуючого флотом віце-адмірала Валентина Селіванова, командувача Ленінградської ВМБ. Говорили, що Касатонов постраждав саме за те, що знизував плечима. А Касатонов усе одно зволікав. Іноді здавалося, що він чекав вищого призначення в українських Збройних Силах, бо він мав найвище військове звання в Україні. Трьох командувачів округів було звільнено з посад, усілів лише він (конкурентів не було).

Нам, співробітникам прес-центру, доводилося досить часто, а іноді й по кілька разів на день зустрічатися з адміралом Касатоновим. Чи не погоджуючись з його суворістю, командирською чванливістю, що в'їлася до кісток з роками служби на флоті, гонором та пихою, а найчастіше з неповагою до нижчих чинів, що підтверджувалося сотнями прикладів, усе ж треба сказати, журналістів він любив і ставився до них з повагою. Пізніше ця його якість стала однією з вирішальних рис у створенні його іміджу.

Кожного разу в ті дні, коли начальник прес-центру капітан 1-го рангу Андрій Лазебников, колишній політпрацівник, якого Касатонов перевів з Півночі, приходив після ранкової доповіді, ми зазвичай цікавилися: як комфлоту? У відповідь чули:

– Ще рішення не прийняв, але, гадаю, буде все гаразд. Не для того ж він на південь переводився, щоб поїхати звідси. Та й дружина у нього з Києва.

Багато чого тоді було неясно, але в душі Ігор Володимирович, мабуть, все ж був згоден служити Україні. Хоча сумніви, безперечно, були. Але був, звичайно, й суто життєвий інтерес. Після довгих років служби на задвірках колишнього Союзу, а останні роки він служив заступником командувача Північного флоту, Севастополь здавався столицею – теплою, сонячною. Чого ще треба для нормальної служби, життя сім'ї? Та й офіцери були взагалі не проти того, щоб служити Україні. Тоді панували ілюзії, що хоч Союзу й немає, але практично нічого ж не змінилося.

Проте дні минали, а Київ мовчав. Одна з причин полягала в тому, що в Міністерстві оборони панував безлад і було вочевидь не до флоту, а отже, і не до Касатонова. Очевидці перших днів становлення наших Збройних Сил розповідали, що в коридорах Міністерства оборони чотири дні підряд ходив командувач ЧФ адмірал Ігор Касатонов. Поза всяким сумнівом, він готовий був передати Україні все своє господарство, але його ніхто не захотів навіть прийняти. Так нещодавно відроджена держава дістала «головний біль» на десятиріччя [28]. Важко сказати, на що розраховувала верховна влада в Києві.

Заспокоювало, напевно, те, що І. Касатонов, відрекомендовуючись Л. Кравчуку – Президентові України, не заявляв про своє небажаним служити українському народові. Тому з Києва він повернувся, як і раніше, командувачем ЧФ. Він шукав свою присягу і прапор, під яким служити, але поки не знайшов. Трапилося це тому, що в Києві не розуміли головного – військовим і громадянам не можна надавати можливість самим вирішувати такі важливі політичні проблеми, як складання присяги. До присяги військового повинен приводити той, хто над ним головує. Але цього «когось» в Україні не виявилось. І тоді сказала своє слово Москва.

4 січня 1992 року о десятій годині ранку мені (М. Савченко) довелося бути в кабінеті Адмірала Касатонова. Тоді командувач частенько збирав нас, співробітників

прес-центру, у себе. Розмову перервав настірний телефонний дзвінок. Дзвонили по ЗАЗу. Комфлоту підняв трубку, ми зрозуміли, що дзвінок був з приймальної Головкама ВМФ адмірала флоту В. Чернавїна. Ігор Касатонов одразу ж, якось трохи розгублено, ніби давно чекав цього дзвінка, перейшов до своєї кімнати по сусідству з кабінетом і там взяв слухавку. Ми не чули розмови, проте й через стіну періодично лунав трохи підвищений тон голосу Касатонова. Він неначе намагався щось пояснити. Але відразу ж його мова обірвалася й надовго замовкла. Так було хвилин десять. Адмірал вийшов трохи почервонілий. Він не міг стримати хвилювання, заговоривши уривчасто:

– Ну, зі мною ще й отак ... Як з хлопчиськом ...

Ми, розуміючи ситуацію, в якій опинилися, попросили дозволу піти. Через кілька годин стало відомо, що відбулося засідання Військової Ради, на якому вирішено не приймати присяги на вірність народові України, доки керівники України й Росії не домовляться остаточно, кому ж має належати ЧФ» [17].

З цього приводу цікаві також спогади генералів В. Гречанінова та Ю. Прокоф'єва, які брали участь у флотських подіях 1991–1992 року. «Проте менше відомо, що зіграла свою роль і елементарна дурість, або як там її ще назвати. Судить самі. У 1992 році, коли тільки починався розділ, «царем і богом» в Севастополі був командувач ЧФ СРСР адмірал І. Касатонов. Від нього великою мірою залежало, яку присягу прийматимуть моряки, і які накази виконає флот. Не будемо зараз дискутувати про «комерційні здібності» адмірала, тут мова про велику політику.... Касатонов зі здобуттям Україною незалежності вельми розраховував на посаду заступника міністра оборони України. Більше того – приїжджав до Києва з цим питанням, але в нашому Міноборони, яке в той час формувалось, Касатонова просто проігнорували. І він, похитавшись по коридорах і прийомних українського МО і не будучи ніким з керівництва

прийняти, повернувся в Крим ні з чим. Сталося це з простої причини. Не тільки росіяни вирізнялися «імперськими амбіціями». У той час в українському МО величезний вагу мали вчорашні замполіти, які змінили вивіску на «соціально-психологічну службу», які перейнялися «ідеєю національного відродження» і, не думаючи, продемонстрували своє «фе» «імперському» адміралові» [18].

Але ж якби тоді уряд України пішов назустріч амбіціям Касатонова, то, без сумніву, весь флот присягнув би Україні. І не було б ні ялтинських маяків, ні незаконної експлуатації росіянами гідрографічних об'єктів, ні всього іншого сир-бору навколо ЧФ взагалі.

Як бачимо, у 1992 році було упущено ще одну можливість розвернути командуючого флотом обличчям до України. Касатонов цього чекав. Дійсно з І. Касатоновим ситуація менш моральна, ніж з М. Хронопуло, але в тих умовах треба було використати його безмежні амбіції. Це варто було зробити, щоб не допустити розгортання кризи навколо флоту.

Розмова В. Чернавіна з Касатоновим по телефону ЗАЗ, про яку пише М.Савченко, підтверджує, що В. Чернавін всі «роздуми» командуючого зрозумів і перед ним стояла проблема не дати ситуації на флоті вийти з-під контролю Москви. Він владно, вчасно і жорстко підпорядкував собі розгубленого командувача, але на той час «мости» з Києвом І. Касатонов ще не спалив, і, виходячи з прийнятих рішень, упевненості ні в ньому, ні в ситуації на флоті у В. Чернавіна не було. Для проросійської орієнтації ЧФ важливо, щоб таку орієнтацію набув командуючий, тому В. Чернавін переконав Б. Єльцина у важливості зустрітись з І. Касатоновим і особисто його підтримати. Президент з пропозицією погодився і не став викликати до себе, а сам прибув до Новоросійська. Цей задум спрацював! Після зустрічі Б. Єльцина і В. Чернавіна з І. Касатоновим в Новоросійську і президентського інструктажу вже «хоробрій» командувач без страху і докору кинувся в «герої».

Тому крах намагань наших політиків виправити ситуацію навколо ЧФ на користь України є «заслугою» В.Чернавіна. Касатонов не був «гравцем», він тільки «карта», з якої Москва зайшла. Написане Хмельновим, Савченком, В. Гречаніновим, Ю. Прокофьевим, В. Махно і багатьма іншими офіцерами підтверджує, що він шукав своє місце в новому «політичному пасянсі», і став служити тому хто його покликав. А покликав його Б. Єльцин.

Перетворення простої ситуації навколо ЧФ в політичну кризу в українсько-російських відносинах є наслідком безпідставної амбіційності української влади вцілому, а також хронічної нерішучості і безпорадності Л. Кравчука. Б. Єльцин глибоко поважав національні інтереси Росії, тому для того, щоб їх захистити, особисто прилетів до Новоросійська і поставив на «російські рейки» розгубленого командуючого. У той же час Л. Кравчук не мав навіть про що побалакати з тим же командуючим, коли він тинявся по київським коридорам влади.

В результаті діяльності Президента України Л. Кравчука Україна втратила Чорноморський флот, а з ним і надії на статус «морської держави», здала ядерну зброю без будь-якої гарантії безпеки в майбутньому, отримала політичну нестабільність в Севастополі й Криму на невизначений термін.

Мені довелось проходити військову службу під командуванням президента СРСР М. Горбачова, який не мав жодної уяви про Збройні сили. Під час знайомства з Північним флотом цей Верховний Головнокомандувач злякався спуститися в підводний крейсер «Тайфун» і подивитися, яка зброя в його розпоряджені. Л. Кравчук, став другим Верховним Головнокомандувачем, який також ні дня не проходив військову службу, не мав уяви, що таке «воєнна безпека держави» і як належить працювати з військовими. Вони обидва руйнували обороноздатність держави, яку очолювали.

ДЖЕРЕЛА

1. Мамчак Мирослав Україна: Шлях до моря. Історія Українського флоту. – Снятин: Прут-Принт, 2007. – 404 с.
2. Велесова книга. Збірка проукраїнських пам'яток: I тис. до нової ери – I тис. нової ери. – Київ: Велес, 2003.
3. Василенко Г.К. Велика скіфія. Товариство «Знання», серія 8, № 3.
4. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. Дух нашої давнини. – Київ: МАУП, 2005.
5. Кравцевич Владимир. Украинский державный флот. – Киев: Край, 1992.
6. Крип'якевич Іван і ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – Львів: Світ, 1992.
7. Сторінки історії флоту України. Збірник статей, нарисів, спогадів. / Під редакцією Безкоровайного В.Г. – Севастополь, 1996.
8. Чайка В.Н. Боевые походы войск князей киевской руси(IX-первая половина XIвв). – Севастополь, 1994.
9. Кащенко Андріан. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. – Дніпропетровськ: Січ, 1991.
10. Леп'явко Сергій. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996.
11. Сергійчук Володимир. Морські походи запорожців. Бібліотека Українця, №5. – Київ: МП «Фотовідеосервіс», 1992.
12. Сокульський А.Л. Морські походи запорожців. – Дніпропетровськ: Січ, 1995.
13. Лосев Ігор. Созданные 20 лет назад Военно-Морские силы Украины остаются на грани выживания. Сайт «Флот-2017». 10 апреля 2012.
14. Махно Вадим. «В 1992 году был период, когда командование ЧФ готовило флот к принятию украинской присяги». Украина сегодня. 9 июня 2012. www.ua-today.com
15. Шрамченко Святослав. Українська воєнно-морська політика у Криму 1917-1918 рр. – Київ: Хроніка 2000, випуск 34.
16. Хмельнов И. «Российский флот. Блеск и нищета».
17. Савченко М. Анатомія неоголошеної війни. – К.: Українська перспектива, 1997. – 344с.
18. Как делился ЧФ и Касатонов рвался в замы МО Украины 31.08.08. Борис Такаев, сайт «ФЛОТ-2017».
19. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році».
20. Народне господарство України, 1993 р. – Статистичний щорічник.
21. Статистичний щорічник України, 1997.
22. Статистичний щорічник України, 2007.
23. Степанов Петр. Кравчук. Оборотень в роли оракула. // Рабочий класс. Газета ВСР. <http://rk.org.ua/rk/471/16.html>.
24. Усов Сергей. Политико-правовые проблемы Черноморского флота и Севастополя в контексте распада Российской империи и СССР. Диссертация. На правах рукописи. Фонды Российской государственной библиотеки.
25. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо. – с. 167.
26. Флот України. – 1993. – 15 септембрія.
27. Володимир Безкоровайний Масандрівський протокол. Джерела і наслідки. Морська держава. – 2011. – № 4-6.
28. Українська газета, 23 травня 1996 р.
29. Данілов А. Український флот: біля джерел відродження. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 600 с.